

SÜRGÜN BİR ŞEYHE ARMAĞAN
ATPAZARÎ KUTUP OSMAN KİTABI

EDİTÖRLER

İsmail GÜLEÇ - Ali NAMLI - Ömer Said GÜLER

Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi Yayınları

Sürgün Bir Şeyhe Armağan: Atpazarı Kutup Osman Kitabı

Editörler: İsmail Güleç & Ali Namlı & Ömer Said Güler

Birinci Baskı: Mayıs 2019

ISBN: 978-605-80624-0-5

Baskı Hazırlık: Çelebi Şenel

Kapak: Fatih Durmuş

Baskı

Seçil Ofset

100. Yıl Mahallesi Massit Matbaacılar Sitesi

4. Cadde No:77 Bağcılar, İSTANBUL

T: +90 (212) 629 06 15 pbx

F: +90 (212) 629 20 20

info@secilofset.com

Sertifika No: 12068

Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi

Haspolat Kavşağı Lefkoşa KKTC

Tel: +90 (392) 233 5522

e-mail: info@kisbu.edu.tr

web: www.kisbu.edu.tr

Bu kitap TİKA (Türk İşbirliği Koordinasyon Ajansı Başkanlığı) tarafından desteklenen proje kapsamında hazırlanmıştır.

Kutup Osman Tekkesi ve Gazi Magosa Türbeleri

Ali Kılıcı*

Giriş

Selçuklu ve Osmanlı medeniyetlerinde mezar anıtlarına genel olarak Arapça'dan gelen türbe denilmektedir. Bu adlandırmayı biraz daha genişletirsek, bir de Farsça kümbet kelimesi kullanılır. Aslında ikisi de aynı manadaki kelimeler olmasına rağmen, üzerleri kubeli olanına türbe, külahlı olanına da kümbet demek adet olmuştur¹. İslam'da mezarların üstüne türbe yapılması makbul sayılmamasına karşılık; kabirlerin temiz ve bakımlı olması, sık sık ziyaret edilmesi teşvik edilmiştir². Ancak buna rağmen sevilen, seçkin kişilere ve devlet adamlarına karşı toplumların duydukları ilgi veya onların, kendileri veya yakınlarınınca dünyada unutulmaması düşüncesi, türbe yapılmasına yol açmıştır. İstanbul'da Eyüp Sultan, Ankarada Hacı Bayrâm-ı Velî ve Konya'da Mevlânâ, buldukları şehirlerin manevi sahipleri olarak bilinirler.

Anadolu türbeleri Abbâsî, Karahanlı ve Gazneli devirlerinde görülmeye başlayıp, Selçuklularda âbideleşen mimarî bir geleneğe dayanır. Yerel etkilerden de faydalanan bu gelenek oldukça zengin biçimler ortaya koymuştur³. Ülkemizde Anadolu Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı devirlerinden kalmış olan türbelerin sayısı 1700'ü geçmektedir⁴.

Kıbrıs'ta ilk defa Emevîlerin başlattığı İslamlaşma hareketi, II. Selim devrinde Ebusuûd Efendî'nin verdiği fetva ile 1571 yılında Osmanlılar tarafından tamamlanmıştır. Bu uzun süre içinde adada yapılan mücadeleler sırasında şehit olan Müslümanlar veya oraya yerleşmiş olan Türklerden önemli kişiler için çeşitli zamanlarda türbeler yapılmıştır. Adada türbe mimarisinin sembol isimleri Osmanlı devrinde yapılmış olan Larnaka Hala Sultan Türbesi, Kutup Osman Türbesi ve Hz. Ömer Türbesi'dir. Osmanlı devrinle yapılmış olan diğer mimarî eserlerle birlikte türbeleri Kıbrıs'taki Türk ve Müslüman varlığının mühürleri olarak kabul etmek gerekir.

Rumlar tarafından yapılan tahribatlara rağmen günümüze gelen mimarî eserler adanın çeşitli yerlerine dağılmıştır. Cami, tekke, çeşme, kütüphane, han, hamam, su kemeri Kıbrıs'a Türklerin yaptığı mimarî yapı çeşitleridir. Bu çeşitlilik, bazı mahalli unsurların da

* Arkeolog, Sanat Tarihi Uzmanı

1 Doğan Hasol, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü* (İstanbul, 1979).

2 Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali* (İstanbul, 1986), 245; Hakkı Önkal, *Anadolu Selçuklu Türbeleri* (Ankara, 1996), 2.

3 M. Oluş Arık, "Erken Devir Anadolu Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri", *Anadolu*, 11 (1967): 57-100.

4 Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi Tescil Dosyaları

katılması ile ana vatan Anadolu mimarî geleneğinin, Kıbrıs'taki yansımalarıdır. Kıbrıs'taki türbe mimarisini bu kapsamda değerlendirmek mümkündür.

Kıbrıs'taki Osmanlı eserlerinin tanıtılması ve bunların sanat yönlerini ele alan çalışmalar konusunda yapılmış araştırmaların sayısının azlığı dikkat çeker. Bu konuda yapılmış bazı münferit çalışmalar olmakla birlikte adadaki bütün eserleri kapsayan bir envanter çalışmasının yapılmamış olması önemli bir noksanlıktır. Böyle bir çalışma yapılması halinde Osmanlı medeniyetinin Kıbrıs'taki mimarî yönleri ortaya çıkacaktır. Sistemli bir envanter çalışması, bu eserlerde yapılacak restorasyonların sağlıklı bir şekilde yapılmasında faydalı olacaktır. Günümüz şartlarında bu eserlerin aslına uygun en iyi şekilde kullanılmalarına da rehber olacaktır.

Bu kapsamda, Ada'nın en eski ve ikinci büyük şehri Gazi Magosa'daki haklarında düzenli bir bilgiye sahip olmadığımız türbelerin mimarî yönden önemli bir yeri olmalıdır. Diğer Kıbrıs şehirlerine göre burası türbelerin toplu olarak bir arada olduğu bir yerleşimdir.

Adada yer almakta olup, Hala Sultan Türbesi'nden sonra gelen en önemli türbeler Gazi Magosa'da bulunmaktadır. Başta sur dışında Kutup Osman Türbesi, Magosa Kalesi girişindeki Osmanlı mezarlığı içinde bulunan üç adet türbe, sur içinde, Lala Mustafa Paşa Camii yanındaki Şam Müftüsü Ömer Efendi Türbesi ve Mustafa Zühtü Efendi Türbesi, mimarî yönden ele alınması gereken özelliklere sahiptir. Ayrıca Sinan Paşa Camii yanındaki Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin sanduka şeklindeki mezarı da üzerinde durulması gereken önemli bir mezar anıtıdır.

Burada ele alacağımız konunun diğer bir yönü Osmanlı Şehitliğindeki üç adet türbede yatanların, devlet tarafından adanın fethi için getirilen ve şehit olan askerler olarak bilinmesidir. Adada Kutup Osman olarak bilinen Atpazarî Osman Efendi, Sinan Paşa Camii yakınında medfun bulunan Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi ve Yeniçeri Efendisi Mehmed Efendi, devletin Kıbrıs'a sürgün olarak gönderdiği ve burada vefat eden kişilerdir.

Gazi Magosa İç Kalesinin bir bölümünü teşkil eden, Canpolat Bey Türbesi diye isimlendirilen burç, türbe mimarîsi ile bir ilgisi olmadığından çalışmaya dahil edilmemiştir.

Çalışmada çeşitli araştırma ve kaynaklardan faydalanılmıştır. Kutup Osman Tekkesi ve diğer türbelerin tarihi ve mimarî yönlerinden bahseden kısa tanıtımlar dışında yapılmış geniş bir çalışma göremedik⁵. Osmanlı Arşivi'ndeki 2379-48 numaralı zarf içinde Osmanlı devrinde Gazi Magosa'daki kale, liman, camiler ve sair binaların tamiri için gönderilen ekipteki mühendis Mehmed Ali tarafından 11.Şaban 1289/14 Ekim 1872 tarihinde hazırlanmış bir şehir haritası bulunmaktadır. Gazi Magosa surları içinde her hangi bir türbe gösterilmemesine karşılık, sur dışındaki Kabristan, Kutup Osman Tekkesi, ve türbeler haritada görülmektedir⁶. Gazi Magosa'da günümüze altı adet türbe gelmiş olmasına karşılık eskiden bu sayının daha fazla olduğu konusunda bilgi vardır⁷.

5 Hüdavendigâr Akmaydalı, "Kıbrıs'taki Türk Devri Eserleri", *X. Vakıf Haftası Kitabı* (Ankara, 1993), 343; Tuncer Bağışkan, *Kıbrıs'ta Osmanlı-Türk Eserleri* (Lefkoşa, 2005), 31; Oktay Aslanapa, *Kıbrıs'ta Türk Eserleri* (İstanbul, 1975), 25.

6 *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Kaleleri* (İstanbul: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2016), 155.

7 Bağışkan, *Kıbrıs'ta Osmanlı-Türk Eserleri*, 31.

Bu bilgiler ışığında Kutup Osman Türbesi ve diğer Gazi Magosa türbelerini sanat tarihi yönünden ele alan bir çalışma yapmayı amaçladık.

Gazi Magosa Osmanlı Şehitliğindeki Türbeler

Gazi Magosa Kalesi dışında köprüünün karşısında yer alan tarihi Osmanlı şehitliği düz bir alana oturmaktadır. Eskiden geniş bir alana dağılmış olarak Kutup Osman Tekkesi ve türbeler bu alanda toplu halde bulunmakta iken sonradan aralarına bir Namık Kemal Lisesi yaptırılınca bu alanın bütünlüğü bozmuş, tekke diğer türbelerden ayrılmıştır⁸. Osmanlı şehitliğinin okuldan kalan kısmının etrafı bir duvarla çevrilidir. Bu tarihi alanın bir köşesinde bulunan üç adet türbenin ve her birinin çevresini de ayrı birer çevre duvarı kuşatmaktadır. Alanın kale tarafında kapalı büyük türbe, onun batısında küçük açık türbe, alanın en güneyinde de diğer açık türbe yer almaktadır. Günümüzde türbeler dışında bu alanda bir mezar görülmemektedir. Magosa'nın fethinde şehit düşen askerlerin mezarlarının bu alanda olduğundan burası "Şehitlik" diye anılmış, bunlardan üç adedinin üzerine birer türbe yapılmış olmalıdır. Atpazarî Osman Efendi vefat edince, sur içinde İç Kale yakınında bir mezarlık bulunmasına rağmen "Makbûretü'l-Evliyâ" diye de anılan bu mezarlığa defnedilmiştir⁹.

Kutup Osman Türbesi ve Tekkesi

Kutup Osman Türbesi'ni içinde barındıran Kutup Osman Tekkesi, Gazi Magosa Kalesi'ne giden köprüünün karşısındaki Osmanlı mezarlığının bir kenarında yer almaktadır. Hâlen etrafı avlu duvarları ile çevrilmiş olan tekke alanından kontrollü bir kapı ile yanındaki Namık Kemal Lisesine geçilebilmektedir.

Kutup Osman Tekkesi çeşitli zamanlarda yapılmış eklemelerle meydana getirilmiş bir yapıdır. Bütünüyle geniş "U" planlı kâgir bir yapı olan tekkenin yapımında düzgün kesme taş ve moloz taş kullanılmıştır. Tekkenin doğuya bakan ana cephesi yüksek bir temel duvarına oturduğundan bu cephenin ortasında bulunan giriş kapısına taş bir merdivenle çıkılmaktadır. Yapının ortada ve iki yanda simetrik olarak uzanan birer kolu bulunmaktadır. Orta kısım ve sol tarafın önü revaklı, gerisi kapalı ve üzeri çatı ile örtülüdür. Sağ taraf kolu tamamen kâgir bir kütle olup üzeri kubbe ve tonozla örtülüdür. Hâlen yapının orta ve sol kolu kütüphane, sağdaki kısım, mescid ve türbe mekânlarıdır. Orta ve sol kolun dış cepheleri kapalı, avluya bakan cephelerinin önünde sivri kemerli revaklar uzanmaktadır. Orta kolun kemerleri dört adet ayakla taşınan revakının zemini avludan yüksekçedir. Sol kol kemerlerini beş adet bodur sütun taşınmakta, zeminleri avlu ile aynı seviyede bulunmaktadır. Bu iki kanadın üzeri Marsilya kiremitleri ile kaplı sivri bir çatıyla örtülüdür.

Günümüzde ayrı bir kapısı olan sağ koldaki kâgir türbe ve mescid kanadın kuzey tarafından kemerli bir kapı ile üzeri tonoz örtülü ön mekânın batı tarafında bulunmaktadır. Kubbeli ara mekânın güneyi camekanla kapatılmıştır. Bu mekân, mescid ve türbenin üzeri kubbeyle örtülüdür. Mescidin minberi ara mekâna konulmuş, geçici bir mihrap yapılmıştır.

8 Bağışkan, *Kıbrıs'ta Osmanlı-Türk Eserleri*, 313.

9 Muhammed Bedirhan, *Osman Fazlî Atpazarî: Hayatı-Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2006), 40.

Tekkenin batı kanadını teşkil eden mescid kısmının kuzeyine türbe ayrı bir çıkıntı şeklinde birleşmiştir. Türbe mekânı kare plana sahip olup üstü kubbe ile örtülüdür. Türbe içinde kubbenin oturduğu kareden daireye köşelerdeki pandantiflerle geçilir. Türbenin beden duvarlarına oturan kubbesinin kasnağı yoktur. Dıştan betonla kaplanmıştır.

Türbenin kapısı güneydeki hole açılır. Diğer üç yöndeki birer dikdörtgen pencere ile iç mekân aydınlanmaktadır. Pencereler içte basık kemerlidir. Türbenin içindeki Kutup Osman'ın mezarı üstünde ahşap bir sanduka bulunmaktadır.

Kutup Osman Efendi vefatından çok sonra defnedildiği mezarın üzerine bir türbe yapılmıştır. Türbe, tekke yapısının bir bölümünü oluşturmaktadır. Söz konusu türbe bu yönüyle müstakil yapılar halindeki diğer Gazi Magosa türbelerinden farklılık arz eder.

Kutup Osman Efendi diye bilinen Atpazarı Osman Fazlı Efendi 1632 yılında Şumnu'da doğmuştur. Burada gördüğü eğitimden sonra İstanbul'a gelmiş, Zakirzâde adıyla meşhur olan Celvetî şeyhi Abdullah Efendi tarafından yetiştirilmiş ve Osman Fazlı Efendi, onun son halifesi olmuştur. Çeşitli yerlerde şeyhlikten sonra İstanbul'a gelerek Fatih Külliyesi'nin güneyindeki Atpazarı semtine yerleşir ve buradaki Kul Camii diye de bilinen Manısalı Mehmed Paşa Camii (1503) bitişğine kurdurduğu Atpazarı Tekkesi'nde şeyhlik etmiştir¹⁰. Daha sonra yine bu civardaki Zeyrek Camii'ne bitişik Akşemseddin Tekkesi şeyhliğine tayin edilmiştir. Bu tekkenin günümüze gelen kitabesinde Osman Fazlı Efendi'nin de ismi yazılıdır¹¹. İstanbul'da kaldığı uzun zamandan sonra siyasi sebeplerle 1690 yılında Gazi Magosa'ya sürgün edilmiş, 11 Eylül 1691 tarihinde burada vefat etmiştir.

Atpazarî Osman Fazlı Efendi vefat edince türbesinin olduğu, "makbûretü'l-evliyâ" diye de anılan bu mezarlığa defnedilmiştir. Mezarın üzerine vefatından çok sonra 1739 yılında bir türbe ve tekke yapılmıştır. Bu yapılar yıkılmış, mezarın yeri kaybolmuş iken muhassıl Seyyid Mehmed Ağa mezarı yaşlı bir kadına buldurarak yeni bir türbe ve tekke yaptırmıştır¹². Türbenin yapılması konusunda çeşitli kaynaklardan bilgi edinmekteyiz. Bunlardan ilki Lefkoşa Mevlevihanesi şeyhi hattat Feyzullah Efendi tarafından iki ayrı levha halinde ahşaba yazılmış, hâlen Gazi Magosa Canbolat Müzesi'nde teşhir edilen türbe kitabesidir¹³. Sülüs hatla yazılmış, 1251/1835-36 tarihli, 91 satırlık bu kitabede, Atpazarî Osman Fazlı

10 Baha Tanman, "Atpazarı Tekkesi", *İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul, 1993), 1: 420.

11 Fatih Sultan Mehmed, İstanbul-Fatih'te Pantakrator Kilisesi'ni camiye çevirmiştir. Zeyrek Camii'nin yanındaki Akşemseddin Tekkesi kalıntısındaki kitabede Atpazarî Şeyh Osman Fazlı-ı İllâhî ve birçok şeyhin ismi geçmektedir. Kitabe buraya 1834 yılında konulmuş olup, okunuşu şöyledir:

1- Bu makâm, ibtidâ feth-i İstanbul'da kutbü'l-ârifin eş-Şeyh Akşemseddin

2- hazretlerine mensûb olup, muahharan ekâbir-i ehlullâhdan çok zât-ı kirâm

3- ve hususan Şeyh İllâhî, Emîr Buhârî ve Şeyh Bâlî-i Sofyevî, Atpazarî Şeyh

4- Osman Fazlı-ı İllâhî ve halifesi Şeyh İsmâil Hakkî kadeseallâhu esrârahum hazerâtı dahi

5- sâkin olmuşlar ve derûnunda el-ân medfûn olan e'izze-i Halvetiyye ve Şâbâniyyeden

6- ârif-i billâh Çerkeşi eş-Şeyh İbrâhim ve Halil efendilerin ve bu hankâhdan

7- târih-i küşâdına gûzerân eden e'izze-i kirâmın rûh-ı kudsiyyeleri için el-Fâtiha târih-i küşâdı Sene 1250.

Bkz. *Kitabelerin Kitabı Fatih* (İstanbul, 2016), 489.

12 Sâkıb Yıldız, "Atpazarî Osman Fazlı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 4: 84; Bedirhan, *Osman Fazlı Atpazarî...*, 6-44.

13 Fatma Türkkol, "Kıbrıs'ta Hat Sanatı ve Hattatlar", *Akademik Bakış -Celalabat-Kırgızistan-* 52 (2015): 192.

Efendi'nin hayatı ve türbesinin yapılması konusunda bilgiler verilmiştir. Kitabede Osman Fazlı Efendi'nin vefatından 138 yıl geçtikten sonra Celvetî tarikatına mensup el-Hâc Seyyid Mehmed Ağa, Kıbrıs muhassılı (vali) olunca yaşlı bir kadından Kutup Osman Efendi'nin mezarının yer öğrenilmiş, burada yapılan kazıda önce Halvetîlere mahsus mezar taşı, daha sonra mübarek cesetleri bulunmuştur. Mezarın üzerine 1240/ 1824 yılında metin ve müstahkem bir künbed-i latîf, yanına mescid ve bazı odalar yaptırdığı ve türbedâr tayin ettiği bildirilmektedir. Metnin devamında aşağıdaki manzume yazılıdır:

*Edeble kıl ziyâret bu makâm-ı feyz-bahşâyı
Ki bu cây-ı mükerrem kutb-ı dînin cilvegâhıdır*

*Sorarsan nâm u şân u şöhretin vech-i vecîz üzre
Kalem bu niyyet ile tahrîr-i vâfında mübâhîdir*

*Şuyûh-ı Celvetî'den nesl-i pâk-i Fahr-i Âlem'dir
Cenâb-ı kutb-ı dîn Osman Fazl-ı İlâhî'dir*

Feyzullah Efendi, levhanın devamında Osman Fazlı Efendi'nin hayatını uzun bir metin olarak yazdıktan sonra İsmail Hakkı Bursevî'nin vefatına yazdığı tarih ile bitirmiştir. Kutup Osman'ın mezar taşına da işlenmiş olması muhtemel, söz konusu metin:

*Bülbül-i hoş-lehçe-i gülzâr-ı ma'nâ ya'ni şeyh
Bulmadı âhir bu fânîde bekâdan râyihâ
Kudsiyân-ı pâk-dil Hakkî el açup didiler
Rûh-ı pâkiyçün azîzin okuyalım Fâtiha 1103
Makâmü'ş-Şeyhi Firdevs u Tübâ
Sene 1103¹⁴*

Osmanlı devrinde hazırlanmış 1872 tarihli Gazi Magosa haritasında Kutup Osman Tekkesi de gösterilmiştir¹⁵. Haritada görülen tekke şekli günümüzdekine göre çok farklı bir plana sahip olduğunu göstermektedir. Haritada doğusunda avlusu Tekkenin olan bir-birine bitişik dört kütlede oluşan bir tekke yapısı görmekteyiz. Bu kütleli oluşturan parçalardan üç kubbeli türbe mescid kütle ve doğusundaki kısım günümüze kadar gelmiştir. Tekke avlusunu çevreleyen doğu ve güney kanatları sonradan eklenmiş olmalıdır.

14 <http://sinanculuk.blogspot.com/2012/06/kutup-osman-efendi-turbesi-kitabeleri.html> (Erişim tarihi: 24 Haziran 2012); Mustafa Haşim Altan, *Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıflar Tarihi* (Kıbrıs, 1986), 2: 867.

15 *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Kaleleri*, 155.

1872 tarihli harita (BOA, SD-02379-00048-001)

Kutup Osman Tekkesi üstten görünümü, 2018
(Kubbeli ve çatılı kısımlar)

Kutup Osman Tekkesi hakkında diğer bir kaynak, 11 Cemâziyelâhir 1304 / 7 Mart 1887 tarihli bir arşiv belgesidir. Bu belgede Kutup Osman türbe ve tekkesi konusunda bilgiler verilmektedir. Burada Osman Fazlı Efendi'nin vasiyetine göre vefatından sonra muhtemelen

basit bir mezardan ibaret olan kabir yapılmıştır. Onun üzerine muhassıl Seyyid Mehmed Ağa tarafından 1240/ 1824 yılında türbe ve tekke yaptırılmıştır. Zamanla harap olan bu yapıların, tamir edilebilmesi için 200 lira gerektiği ve tamir için söz konusu paranın Kıbrıs'a gönderilmesi talep edilmektedir.

Belgenin metni şöyledir¹⁶:

“Ma'rûz-ı dâ'i-i kemîneleridir ki;

1101 senesinde Kıbrıs cezîresinde Magosa kalesine şeref-bahş-ı iclâl ve 1102 senesi şehri [zi]'l-hiccesinin 17. Günü irtihâl-i dâr-ı bekâ ile behişt-i ser-menzil-i likâ-yı huzûr-ı Rabb-i müteâl olan Kutup Osman Efendi kuddise sirruhû hazretlerinin Mağosa ile Mer'in kasabaları beyninde olan kabir-i şerîf ve merkad-i münîfleri üzerine 1240 tarihinde cezîre-i mezkûrede muhassıl bulunan Seyyid Mehmed Ağa, mebâdî-i icrââta peyrev olarak bir künbed ve ittisâlinde bir mescid-i şerîf ve ba'zı hucurât binâ ve inşâ ederek umûmun inzâr-ı takdîsi pîşgâhına izhâr ve bir mikdar vâridât dahi terk ve teberru' ile muvaffak olduğu işbu eser-i hayrın müstakbelini te'mîn edecek esbâb-ı esâsiyeyi istihzâr etmiş ise de devr-i zamân ile vâridâtının ekserîsi ötenin berinin eyâdi-i ketmânında kalarak mevcûd olanlar mertebe-i kifâyede olamamasından dolayı ta'mîr ve termîmine hayli vakitler bakılamayarak türbe ve mescidin sıvasıyla kubbeleri bit-tab' rehnedâr olmuş ve türbedâr ile züvvârın ikâmetine mahsûs olan odalar bütün bütün mahv u nâ-bûd olmak derecesine yaklaşmış olmalarıyla ta'mîr ve ıslâhı zımnında türbedâr tarafından cezîre-i mezkûre hükûmetine müracaât edilmiş ise de vakfın kifâyetsizliği mevzû-i bahse konularak itâ-yı cevâb olmuş ve o zaman mürâcaatle semere-i nâfi'ası iktîfâ edilememiştir. Müşârün-ileyh Osman Efendi, hazretten ikmâl-i ekâmil imiş ve kutb-ı dâire-i velâyet olarak âlem-i melekût müşâhedesinde taraf-ı Hazret-i Hak'dan itâ buyrulan mushaf-ı şerirle emr-i irşada me'mûr buyruldukları ve yirmi üç sene makâm-ı irşâd ve mertebe-i kutbiyette kâim ve cemî'i merâtib-i ilmiye ve müşakkafât-ı aliyye ve keramât-ı bâhire ile müterakkî ve me'ârec-i menzilet-i azîm oldukları kendilerinin ecil ve ekmel halifeleri olup, mertebe-i ilm u irfânı şöret-şîâr-ı enfes-âfâk olan İsmâil Hakkı hazretlerinin *Silsilenâme* ve *Tamâmü'l-Feyz* nâm te'lîf-i münîflerinden alınan ma'lûmât-ı tarihiye ile izâh ve isbât olunmuş ve envâr-ı feyz-i ilâhî ile lemâdâr olan makâm-ı âlîsinin ruhâniyeti kendilerinin derecât ve meziyyât ve fezâil ü kemâlâtına başkaca burhân-ı akvâ ve bir muhtıra-ı yektâ bulunmuşdur. Mihrâb-ı câmi'i kerâmet ve adâlet ve hatîb-i minber-i hilâfet ve kudsiyet olan veliyyü'n-nîmet-i bî-minnetimiz İmâmü'l-müslimîn olan Padişahımız efendimiz hazretlerinin sâye-i ihsan-vâye-i mülûkânelerinde her tarafça nazar-ı şükran ve mahmedetle meşhûd ve mesmû'-ı dâ'iyanemiz olan inşâât-ı hayriyye ve imârât-ı nâfi'aları taraf taraf aktâr-ı âlemi ma'mûr ve ibâdât eylediği bir zamân-ı mefharet-nişânda icâbının pişgâh-ı nazarında olan böyle bir mahall-i mukaddes ve mübareğin mahv u indirâsı tecvîz buyurulmayacağı meczûm-ı kemterânemiz olduğuna ve mahallinden alınan ma'lûmât-ı sahîhaya nazaran ta'mîr ve ıslâhı inde'l-keşf iki yüz lira sarfına mütevakkıf bulunduğu anlaşıldığına binâen

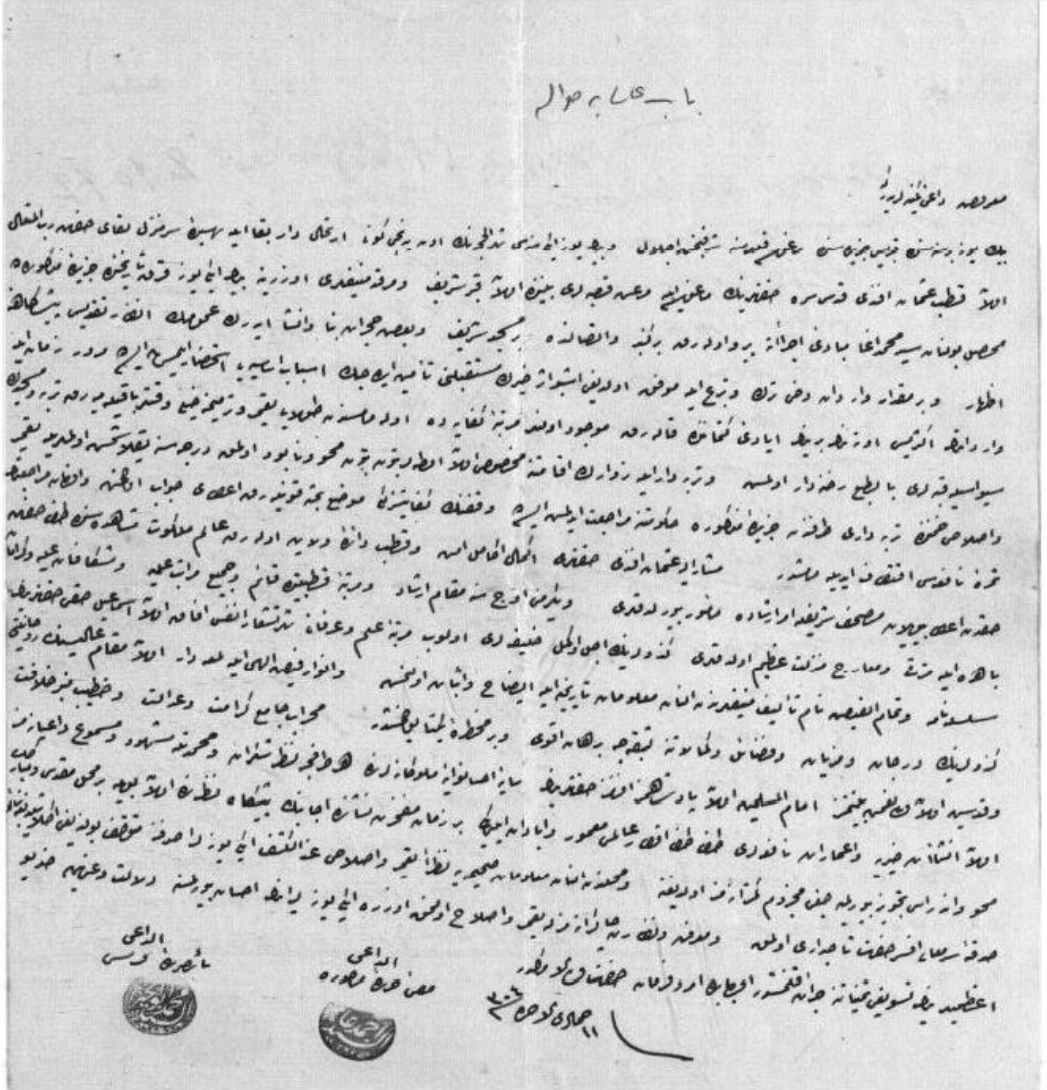
16 Osmanlı Arşivinde bulunan İ-DH-01029-081077-001-001 numaralı belge. Bkz. Mehmet Cemal Öztürk, “Başbakanlık Osmanlı Arşivine Göre Kıbrıs Tekkeleri”, *Tarihte Kıbrıs (İlkçağlardan 1960'a Kadar)* (İstanbul, 2016), 2: 637, 651.

a'zamilerinin tesvîfi temenniyâtına cür'et kılınmıştır. Ol bâbda emr u fermân, Hazret-i Veliyyü'l-emrindir.

Fî Cemâziyelâhir (1)304"

ed-dâ'î Nâ'ib-i Cezîre-i Kıbrıs es-Seyyid Mehmed Ebulhayr

ed-dâ'î Müftî-i Cezîre-i mezbûre es- Seyyid Ahmed Âsim

(Osmanlı Arşivi: İ-DH-01029-081077-001-001)

Tekkenin günümüzdeki durumunu alması konusundaki bilgilere bakalım. Namık Kemal Lisesi, kurulduğu ilk yıllarda şehir içinde bir binada eğitime başlamış, ardından 1949 yılında Kutup Osman Tekkesi'ne taşınınca burada eğitime devam edilirken, yan tarafta

bugün hâlen okul olarak kullanılan binanın yapımına başlanmış ve inşaat tamamlanınca da lise bu yeni binaya taşınmıştır¹⁷. 1872 tarihli Magosa haritasında tekke ve üç adet türbenin bulunduğu alan Türk Mezarlığı Osmanlı Mezarlığı olarak gösterilmiştir¹⁸. Daha sonra tekke avlusunun açık olan batısına büyük bir yeni yapı daha yapılarak avlu tamamen dışa kapatılmıştır. Günümüzde tekkenin sağ kanadını teşkil eden türbe ve mescid kütesi dışındaki bölümleri halk kütüphanesi olarak kullanılmaktadır. Mescid ve türbenin kubbeli ara mekânın güneyden avluya bakan kemerli açıklığı camekanla kapatılarak bu bölümün avlu ile ilişkisi kesilmiştir. Hâlen bu ön mekân içerideki minberin buraya alınması ve sembolik bir mihrap ile mescid olarak kullanılmaktadır. Okul yapılırca tekkenin arazisi daralmıştır.

Kapalı Türbe

Türbe, tarihi mezarlığın kenarından geçen yolun üstünde, Gazi Magosa Kalesi köprüsünün karşısında yer almaktadır. Türbe, Şehitliğin kenarında olduğundan, kuzey doğu köşede kendi çevre duvarı ve Şehitliğin çevre duvarı üzerine oturmaktadır. Yapı bütünüyle sade görünümlüdür. Kare planlı kubbeli bir yapı olan türbenin yapımında kesme ve moloz taş kullanılmıştır. Türbenin üstünü örten kubbe, sekizgen bir kasnağa oturmaktadır. Kubbe dıştan beton bir örtü ile kaplıdır. Cepheler ve kubbe kasnağı basit, bir sıra silme ile bitmektedir. Türbenin doğu cephesinin ortasındaki kapısı basık kemerlidir. Kapı açıklığı parmaklık şeklinde metal bir kapıyla kapatılmıştır. Diğer üç cephenin ortalarında birer dikdörtgen pencere yer almaktadır. Pencerelerin kenarlarında çok parçalı söveler, üstlerinde tek parça lentoları olup açıklıklar demir parmaklıklarla kapatılmıştır. Türbenin kuzey cephesindeki pencerenin bitkisel süslemeli lentosu başka bir yapıdan devşirilmiş olmalıdır.

Türbenin içine girildiğinde ortada sanduka şeklinde bir mezar olduğu görülür. İçte duvarları kaplayan kireç siva yer yer dökülmüştür. Sıvası olmayan kubbenin taş örgüleri görülmektedir. Dört köşedeki pandantiflerle kare plandan kubbe yuvarlağına geçilmektedir. Dört cephenin ortasında yer alan dikdörtgen pencereler ve kapı açıklıkları üstte basık kemerle örtülü olup içe doğru genişlemektedirler.

Türbenin zemini irili ufaklı taşlarla kaplıdır. Türbenin içindeki mezarın dört kenarına yassı taşlar konularak sanduka şekline getirilmiştir. Mezarın iki ucunda bulunan birer yuvarlak sütünce şahide olarak dikilmiştir. Doğu taraftakinin üstü kırılmıştır. Sandukanın güney taraftaki taşları kırılan mezar tahrip edilmiştir.

Türbe bazı bozulmalar dışında genel hatları ile nispeten sağlam durumdadır. Yazılı bir kitabesi bulunmayan türbenin hakkında herhangi bir arşiv belgesine de rastlayamadık. Mimarî özelliklerine göre türbeyi 17-18. yüzyıllara tarihlemek mümkündür.

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce türbe 1992-1993 yıllarında onarılmıştır¹⁹.

17 http://nkl.mebnet.net/?page_id=8

18 Osmanlı devrinde kutsal sayılan bu mezarlıktaki mezarlardan, türbelerin çevresinde dahi hiçbir iz görülmemektedir. Buradaki mezar taşlarının akıbeti meçhuldür.

19 Akmaydalı, "Kıbrıs'taki Türk Devri Eserleri", 341.

Küçük Açık Türbe

Düz bir alandaki Osmanlı mezarlığının içinde yer alan Küçük Türbe, Kapalı Türbe'nin yakınında bulunmaktadır. Çevresinin üç tarafı avlu duvarı ile çevrilmiş olan türbenin güney tarafında çevre duvarı yapının açık kemeri içindedir. Yani türbe güneyde avlu duvarına dayanmaktadır.

Türbe baldaken tarzında, kare planlı 3,87 x 3,87 m. ölçülerinde, yapımında tamamen kesme taş kullanılmış kubbeli kagir bir yapıdır. Köşelerde bulunan kare ayaklar dört cephedeki sivri kemerleri taşımaktadır. Kare plandan kubbeye köşelerdeki pandantiflerle geçilmektedir. Türbenin zeminine düzensiz yassı taşlar döşenmiştir. Zemini dışarıya ile aynı seviyededir. Türbede bir mezar olup orta kısımda bulunmaktadır. İçi toprak olan mezarın kenarları tek sıra taş dizisi ile belirlenmiştir.

Dört köşede bulunan kare ayaklara oturan sivri kemerler dört köşede birer pandantif meydana getirmektedir. Her cephede birer sivri kemerle dışa açılmaktadır. Daha yukarıda düz bir silme ile cepheler bitmektedir. Üstteki kasnaksız kubbe dıştan beton sıva ile kaplanmıştır.

Türbenin doğu cephesinde bulunan bir kemer izi eskiden bitişiğinde bir yapı olabileceğini düşündürmektedir.

Zeminin dışarıya ile aynı seviyede olması, türbenin etrafının zamanla dolduğunu göstermektedir.

Mimarî özelliklerine göre türbeyi 17-18. yüzyıllara tarihlenmek mümkündür.

Yapıyı incelediğimizde yakın zamanlarda bir onarım gördüğü anlaşılmaktadır. Türbe, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1992-3 yıllarında onarılmıştır²⁰.

Büyük Açık Türbe

Mezarlık alanı duvarı içinde bulunan türbenin çevresi de ayrı bir avlu duvarı ile çevrilmiş olup, türbe avlusuna çevre duvarının kenarındaki bir açıklıktan girilmektedir. Baldaken tarzındaki türbe, kare planlı 4,8 x 4,8 m. ölçülerinde, kubbeli kagir bir yapıdır. Yapımında tamamen kesme taş kullanılmıştır. Türbenin üstünü örten kasnaksız kubbe dörtkenardaki duvarlara oturmaktadır. Kubbenin dışı betonla kaplanmıştır. Kare planı belirleyen dört köşedeki L planlı ayaklara oturan sivri kemerler, baldaken kuruluşu oluşturmaktadır. Türbenin içinde kubbeye köşelerdeki pandantiflerle geçilmektedir. Dört cephesi birbirinin aynı olan türbenin duvarları üstte sade bir taş silme ile bitmektedir.

Türbenin taş döşeli zemininin dışarıya ile aynı seviyededir. İçinde bir mezar vardır. Ortada bulunan mezarın kenarları tek sıra taş dizisi ile belirlenmiştir.

Türbe, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1992-3 yıllarında onarılmıştır²¹.

Gazi Magosa Lala Mustafa Paşa Camii Yanındaki Türbeler

Günümüzde Lala Mustafa Paşa Camii avlusunda yan yana iki adet türbe bulunmaktadır. Eskiden de bu alanda iki adet türbe varken bunlardan birisinin yıkıldığı sonradan bir türbe

20 Akmaydalı, "Kıbrıs'taki Türk Devri Eserleri", 341.

21 Akmaydalı, "Kıbrıs'taki Türk Devri Eserleri", 341.

daha yapıldığı bilinmektedir. Esasen Mustafa Zühtü Efendi Türbesi yapılmadan önce caminin avlusunda biri Benî Adnân kabilesinden Şam Müftüsü Mehmed Ömer Efendi'ye, diğeri ise camide imam ve müderris olan İbrahim Efendiye ait iki türbe varmış, bunlardan hangisinin Ömer Efendi, hangisinin İbrahim Efendi türbesi olduğu bilinmiyormuş. Bunlardan sadece birinin günümüze kadar gelmesi sebebiyle, mevcut türbenin kime ait olduğu kesin olarak bilinmemektedir²². Bu türbeler bir çeşit tropikal incir olarak kabul edilen yaşlı cümbez ağacı dibinde yer almaktadır.

Şam Müftüsü Ömer Efendi (veya İbrahim Efendi) Türbesi

Türbe, Lala Mustafa Paşa Camii'nin batısındaki meydanın kenarında, Mustafa Zühtü Efendi Türbesi'nin hemen yanında yer alır. Kare planlı, kubbeli türbenin yapımında kabayonu kesme taş kullanılmıştır. Yapı düz zemine oturmakta, altında herhangi bir kaide bulunmamaktadır. Türbenin güney doğu köşesine devşirme konulan devşirme malzeme yapıdaki tek süslü elemandır. Bu parçanın üzerine iki kenarı akantus yaprakları ile süslü, yüksek kabartma, birer sütünce başlığı işlenmiştir. Türbenin meydana bakan kısmının arkası kapalı, diğer üç cephesi sivri kemerle dışa açılmaktadır. Yapının bütün cepheleri profilli birer silme ile bitmektedir. Türbenin üstü beton kaplı bir kubbe ile örtülmüştür. Yapının içine girilemediğinden kubbe örtüsü ve köşe geçişleri konularında bir bilgi edinemedik.

Doğudaki açıklığın tamamı, batıdakinin alttan kemere kadar olan kısmı sonradan duvarla kapatılmıştır²³. Batıdaki duvarın üstü demir bir parmaklıkla kapatılmıştır. Hâlen sadece güney cephesi açık olup açıklık içten metal bir camekan, dışta demir bir parmaklıkla kapatılmıştır.

Şu anda türbede herhangi bir mezar veya mezara ait yazıtlı mezar taşı yoktur.

Baldaken tarzı türbelerin bir tarafı kapalı, üç tarafı açık tipini temsil eden bir yapı Kıbrıs türbeleri arasında tek örnektir.

Osmanlı türbe mimarisinin tipik örneklerindedir. Zaman sürecinde bilinçsiz onarımlar ile değişik amaçlarla kullanıldığından iç kısmı tamamen dağıtılmış, döşemesi değiştirilmiş, kuzey ile doğu yönlerindeki kemer aralıkları tas örülerek kapatılmış ve batı cephesine sonradan açılan kemer yarıya kadar tasla örülerek üstte bir pencere bırakılmıştır.

Türbede herhangi bir mezar veya kitabe olmadığından hakkında detaylı bilgi edinilememektedir. Altında bir cenazelik katının olup olmadığı da bilinmemektedir.

Mustafa Zühtü Efendi Türbesi

Mustafa Zühtü Efendi Türbesi, Lala Mustafa Paşa Camii'nin batısındaki meydanın kenarında, Ömer Efendi Türbesi'nin hemen yanında yer alır.

Kare planlı, kubbeli baldaken tarzı bir yapı olan türbenin yapımında düzgün beyaz kesme taş kullanılmıştır. Dört köşesinde bulunan zengin profilli ayaklara oturan, zengin profilli yuvarlak kemerlerle türbenin dört cephesi dışa açılmaktadır. Birbiri ile aynı özelliğe

22 Bağışkan, *Kıbrıs'ta Osmanlı-Türk Eserleri*, 153.

23 1912 tarihli eski bir çizimde bu cephe aynı durumdadır. Bkz. <https://www.stwing.upenn.edu/~durduran/drfm7.gif>

sahip her cephenin kenarındaki ayakların kenarında altta profilli silmeli birer kaide üzerinde tepeye kadar yükselen geniş bir silmeden sonra içeri doğru girinti yapan ikinci kısmı yuvarlak kemerleri taşımaktadır. Kilit taşları dışa çıkıntı yapan kemerin dış kenarı da taşkın bir silme şeklindedir. Dört cephedeki kemerli açıklıkların araları camekan ve süslü demir parmaklıklarla kapatılmıştır. Türbenin ortasında bulunan mermerden yapılmış lahit şeklindeki mezarın her yanı kabartma olarak saksı içerisinde çiçek motifleri, ayak taşı saksı içinde gül ağacı motifi ile süslüdür.

Mezarın baş taşındaki kitabenin metni şöyledir:²⁴

- 1- Hüve'l-Hallâku'l-Bâkî
- 2- Yürü ey bî-vefâ dünyâ seninle elvedâ olsun
- 3- İşi cevri-ü cefâ dünyâ seninle elvedâ olsun
- 4- Fenâdan el çeküb Yâ Râb bekâyâ eyledim rihlet
- 5- Kerem kıl cürmüm afv it mekânım
- 6- Firdevs-i alâ olsun
- 7- İllâhi ben günahkârı rûz-ı cezâda
- 8- Eyleme rüsvâ dilerim cürm-i isyanım
- 9- Afv it kıl külli mahv olsun
- 10- el-mağfûr hâkimü'ş-şer'î ve hatîb
- 11- el-imâmü'l-evvel Mustafa Zühdü
- 12- Efendi rûhiyçün el-Fatiha
- 13- Sene 7 Zilhicce 1321

Mezar taşındaki kitabede Mustafa Zühtü Efendi'nin, Gazi Magosa şer'î hâkimi, Lala Mustafa Paşa Camii imam-hatibi olduğu ve 22 Şubat 1904 tarihinde vefat ettiği yazılıdır. Naaşı cami avlusuna defnedilen Mustafa Zühtü Efendi'nin eşi Rabia Hüseyin Zühdü Hanım, buradaki mezarın üstüne kubbeli ve demir parmaklıklı bir türbe yaptırmak için 10 Nisan 1906 tarihinde Evkâf İdaresi'ne başvuruda bulunmuştur. Evkâf Murahhası Musa İrfan Bey'in imzaladığı 24 Nisan 1906 tarih ve E.29/906 sayılı bir yazı ile kendisine türbe yaptırmaya izni verilmiştir²⁵. Bu bilgiye göre Mustafa Zühtü Efendi'nin türbesi, eşi Rabia Hanım tarafından 1906 veya sonraki yılda yaptırılmıştır.

Barok üslup özelliklerini taşıyan, zengin profilli silmeleri ve hareketli cepheleri ile Mustafa Zühtü Efendi Türbesi önemli bir sanat eseridir.

Sinan Paşa Camii Yanındaki Mezarlar

Günümüzde sanat galerisi olarak kullanılan, St. Peter ve St. Paul Katedrali olan Sinan Paşa (Buğday) Camii'nin güney doğusunda iki adet mermer mezar bulunmaktadır. Bu mezar taşları İstanbul'da hazırlanarak buraya gönderilmişlerdir. Kıbrıs'a sürülen Osmanlı devlet adamlarının mezarlarıdır.

24 Bülent Yorulmaz, *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Osmanlı Dönemine Ait Mezar Taşı Yazıları* (Lefkoşa, 2009), 179.

25 Bağışkan *Kıbrıs'ta Osmanlı-Türk Eserleri*, 154.

Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi Mezarı

Osmanlı devri elçilerinden Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi Damad İbrahim Paşa'ya yakınlığı sebebi ile Patrona Halil İsyanı'nda 1730 yılında Kıbrıs'a sürgün edilmiş, burada vefat etmiştir²⁶.

Sinan Paşa Camii'nin yanındaki Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin sanduka şeklindeki mezarı tamamen mermerden yapılmıştır. Dikdörtgen bir kaide üzerine oturan mezarın yanlarına üçer, baş ve ayak tarafında birer iri yuvarlak gülce işlenmiştir. Daire şeklindeki motifin kenarları yaprak, ortası yüksek kabara şeklindedir. Baş ve ayak tarafının kapak taşlarının üstü çokgen şahide olarak yükselmiştir.

Sandukanın baş taşındaki kitabe nesih hatla yazılmış olup metni şöyledir:

- 1- *Bin yüz kırk dört Muharreminin*
- 2- *Ondördüncü günü vefât iden*
- 3- *Yirmisekiz Çelebi dimekle ma'rûf*
- 4- *Sabıkâ rûznâmçe-i evvel Mehmed,*
- 5- *Efendî merhûmun kabridir.*
- 6- *el-Fâtiha sene 1144*²⁷

Mezar taşındaki kitabeye göre Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi 1144/ 1732 yılında vefat etmiştir.

Sandukanın benzeri Lâ'lîzâde Abdülbâki Efendi'nin İstanbul Eyüp Sultan'da bulunan 1159/1746 tarihli mezarında bulunmaktadır²⁸. Birbirinin aynı olan her iki sanduka muhtemelen İstanbul'da aynı usta tarafından yapılmış, Mehmed Çelebi'nin sandukası buraya gönderilmiş olmalıdır.

Yeniçeri Efendisi Mehmed Emin Efendi Mezarı

Sinan Paşa Camii'nin yanındaki Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin mezarının önün yer alan sade mezarın, baş ve ayak taşı mermerden yapılmıştır. Şahidenin baş kısmında kafesi destari kavuk şeklinde bir başlık bulunmaktadır. Ayak taşı yukarı doğru genişleyen ucu sivri bir sütünce şeklindedir.

Mezar taşındaki kitabenin yazısı şöyledir:

- 1- *Sâbıkâ yeniçeri efendisi merhûm*
- 2- *ve mağfurun leh Velî Efendizâde*
- 3- *Mehmed Emîn Efendî rûhiyçün*
- 4- *el-Fâtiha sene 1137*

26 Zeki Arıkan, "Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 43: 551.

27 Yorulmaz, *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde...*, 183.

28 Nihat Azamat, "Lâ'lîzâde Abdülbâki", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2005), 27: 90-92.

Kitabeğe göre, Yeniçerilerin maaş defterini tutan kalemin şefi olan Yeniçeri Efendisi Mehmed Emin Efendi 1137/1724-5 yılında vefat etmiştir. Mezar taşının yeniçeri efendilerine mahsus kafesi amedi kavuk şeklinde bir başlığı vardır. Bu tür başlık örnekleri İstanbul Koca Mustafa Paşa Camii haziresinde²⁹ ve Eğrikapı Mezarlığı'nda bulunmaktadır³⁰.

Yeniçeri Ocağı'nda yeniçeri efendisi yani başkâtip iken³¹, İstanbul Ağalığı'na getirilen Mehmed Emin Efendi görevi kötüye kullanma suçu ile Kıbrıs'a sürgün olarak gönderilmiştir. Gazi Magosa'da vefat eden Mehmed Efendi'nin daha sonra affedildiği bilinmektedir³².

Değerlendirme

Başta Kutup Osman Efendi olmak üzere, Gazi Magosa türbeleri başlığı ile ele aldığımız türbe ve mezarlardan üçü İstanbul'dan Kıbrıs'a sürgün edilen kişilere aittir. Gazi Magosa bu önemli kişilere ebedi istirahat gâh olmuştur.

Türbelerden ikisini yaptıran kişileri ve türbelerin yapılış tarihlerini biliyoruz. Ancak diğer dört adet türbenin yapımları konusunda kesin bir bilgiye sahip değiliz. Osmanlı Şehitliğindeki üç türbenin tarihlemesine ışık tutacak kitabeleri yoktur. Herhangi bir yazılı belgeye de ulaşamadık. Mimari şekilleri ve Anadolu'daki benzerleri ile kıyaslayarak Kıbrıs'ın fethinden sonra 17-18. yüzyıllarda yapılmış olmaları mümkündür. Üç türbenin beraber veya farklı zamanlarda yapılmış olmaları konusunda kesin bir şey söylemek mümkün değildir.

Gazi Magosa türbeleri, Kıbrıs'taki bütün türbeleri temsil edebilecek çeşitlilik gösterir. Türbelerin tamamı kare planlı kubbeli kâgir yapılarıdır. Türbelerin yapımlarında sadece düzgün kesme taş kullanılmıştır. Anadolu'daki türbelerin aksine Gazi Magosa türbelerinin altında bir cenazelik katı (kripta) bulunmamaktadır. Türbelerin hepsini içlerinde birer adet mezar bulunması sebebiyle küçük ebatlı yapılar olarak kabul edebiliriz.

Türbelerden ikisinde mezarların şahidesi olup, birisi kitabelidir. Diğer mezarların şahide ve kitabesi yoktur.

Kıbrıs'taki kare planlı türbeleri en büyüğü olan Larnaka Hala Sultan Türbesi (1760), kare planlı kubbeli kâgir bir yapıdır. Caminin güneyinde yer alan türbenin üstü kubbe ile örtülüdür. Ayrıca türbenin içinde kare planlı baldaken bir kuruluş bulunmaktadır. İçten kubbeye köşelerdeki tromplarla geçilmekte, dışta çokgen bir kasnağa oturmaktadır.

Kutup Osman Efendi olarak bilinen Atpazarî Osman Fazlı Efendi'nin vefatından sonra defnedildiği mezarın üzerine yapılan türbe, tekke yapısının bir bölümünü oluşturmaktadır. Kutup Osman Türbesi bu yönüyle ele aldığımız diğer Gazi Magosa türbelerine göre farklıdır. Yapıların bir bölümünü teşkil eden, kare planlı, kubbeli Lefkoşa Aziziye Tekkesi,

29 Mehmet Nuhoğlu, *Koca Mustafa Paşa (Sümbül Sinan) Camii Haziresindeki Mezar Taşları Üzerine Bir Araştırma* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2003), 24, 293.

30 H. Necdet İşli, *Yeniçeri Mezar Taşları* (İstanbul, 2006), 50.

31 Mehmet Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri Sözlüğü*, 3: 631.

32 Erdal Taşbaş, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet Görevlilerinin Sürgün Edilmesi: 19. Yüzyıl Kıbrıs Örneği", *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi* 2/1 (2012): 197.

Lefkoşa Mevlevihanesi türbeleri ve Menteşzade İsmail Ağa Türbesi(1740)³³, Kutup Osman Türbesi ile benzerlik gösterirler.

Kutup Osman Türbesi ve şehitlikteki Kapalı Türbe'nin pencereleri dışa dikdörtgen formlu, içe basık kemerli olarak açılırlar.

Küçük ebatlı yapılar olan Gazi Magosa türbeleri, Osmanlı Şehitliğindeki kapalı türbe dışında tamamının üstünü örten kubbeler beden duvarları üzerine oturmaktadır. Türbelerin hepsinde de kare plandan kubbeye köşelerdeki pandantiflerle geçildiği görülmektedir. Esasen Kıbrıs'taki türbelerden sadece Hala Sultan Türbesinde kubbeye geçiş elamanı olarak tromp, adadaki diğer türbelerin hepsinde pandantif kullanılmıştır.

Gazi Magosa'da bulunan 6 adet türbeden 4 adedi baldaken tarzında yapılar. Baldaken kelimesi Türkçe'ye, Fransızca "baldaquin" kelimesinden geçmiştir³⁴. Baldaken tarzı türbeler derken; çeşitli plan özellikleri gösteren, üst örtüsü ayak ve sütunlarla taşınan üstü kapalı, yanları açık türbeler kastedilmektedir. En yaygın uygulamalarını Osmanlı devrinde gördüğümüz baldaken tarzı türbeler konusu tarafımızca "Anadolu Türk Mimarisinde Erken Devir (XIV-XV. Yüzyıl) Baldaken Tarzı Türbeler" isimli çalışma ile kapsamlı olarak ele alınmıştır³⁵. Baldaken tarzı türbelerin kaynağını tespit etmenin oldukça zor olduğunu söylemek gerekir. Ancak baldaken türbelerin kaynağının Anadolu olduğunu, uzaklarda aranmaması gerektiğini düşünüyoruz³⁶.

Kıbrıs Gazi Magosa'da ele aldığımız dört adet baldaken türbeden başka, Girne Baldöken Mezarlığında ve Yeni İskele Balalan Köyü mezarlığında olmak üzere iki adet baldaken türbe daha bulunmaktadır.

Girne Baldöken mezarlığındaki kare planlı baldaken türbenin kubbesinin tuğla olması ile kesme taş örgülü diğer türbelerden ayrılır. Bu türbe yakındaki Ağa Cafer Paşa Camii'nin doğusundaki çeşmeyi 16 Kasım 1841 tarihinde yaptıran Girne Kadısı Hasan Fakîzâde Hüseyin Efendi'ye aittir. Ancak buradaki mezara eşinin gömüldüğünü söyleyen de vardır³⁷. Bu sebeple türbeyi 19. yüzyıl ortalarına tarihlemek gerekir.

Yeni İskele, Balalan Köyü mezarlığında kubbeli türbe, resimlerine göre kesme taşla yapılmış küçük bir yapıdır. Tuncer Bağışkan, türbenin 1921 yılında vefat eden Besime isimli bir bayana ait olduğu, batı yanında eski Türkçe ve Rumca yazıtlardan birinde türbenin İstiliofis adında bir Rum usta tarafından yapıldığı bildirmektedir³⁸. Küçük bir yapı

33 Yorulmaz, *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde...*, 164.

34 Reau Louis, *Dictionnaire Illustré D'Art et D'Archeologie* (Paris, 1930), 4; Hasol, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, 69.

35 Ali Kılıcı, *Anadolu Türk Mimarisinde Erken Devir (XIV-XV. Yüzyıl) Baldaken Tarzı Türbeler* (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2007).

36 Ali Kılıcı, "Anadolu'daki Baldaken Türbelerin Menşei ve Orta Asya İle İlişkisi", *Sanatta Anadolu Asya İlişkileri - Prof. Dr. Beyhan Karamağaralı'ya Armağan* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2006): 333-345.

37 Akmaydalı, "Kıbrıs'taki Türk Devri Eserleri", 342.

38 Dijital yayından öğrendiğimiz türbeyi görme fırsatımız olmadı. Bkz. "Bladanisyo / Balalan Köyünün Tarihi Geçmişi", <http://www.yeniduzen.com/bladanisyo-balalan-koyunun-tarihi-gecmisi-horgon-duzeka-bey-81586h.html> (Erişim tarihi: 13 Temmuz 2014)

olan Balalan Türbesi, baldaken tarzında yapılmasıyla Gazi Magosa'daki baldaken türbelerin benzeri, ünük bir yapıdır.

Anadolu'daki baldaken tarzı türbelerin en yaygını kare planlı kubbeli türbelerdir. Hatay Belen Abdurrahman Paşa Türbesi (1795)³⁹, Silifke Tevekkül Sultan Türbesi⁴⁰, Malatya, Darende'deki Hüseyin Paşa (M. 1743), Mehmed Paşa türbelerini (1781) sayabiliriz⁴¹. Kıbrıs'taki türbelerle kıyaslama yapabileceğimiz örneklere bakacak olursak, baldaken türbeler bu tarzın en yaygın şeklidir.

Bunlardan Lala Mustafa Paşa Camii yanındaki Şam Müftüsü Ömer Efendi türbesinin tek tarafının kapalı olması yönü ile buradaki diğer baldaken türbelerden farklılık arz eder. Amasya Halkalı Dede Türbesi⁴² ve Yozgat Muşallim Kalesi eteğindeki 15. yüzyıla tarihlenen Mahmud Çelebi ve Ali Çelebi'ye ait iki adet baldaken türbenin üç cephesi açık birer cephesi kapalıdır⁴³. Ömer Efendi Türbesi'nin bunlardan farkı altta bir cenazelik katının olmamasıdır.

Mezar taşlarındaki süslemeler bir yana bırakılacak olursa türbelerin tamamına yakını sade bir şekilde yapılmıştır. Türbelerde önemli bir süsleme elemanı bulunmamakla birlikte mezar taşlarındaki yazılar kaliteli hat örnekleridir. Kutup Osman Türbesi için Mevlî şeyhi hattat Feyzullah Efendi'nin yazdığı uzun kitabe de önemlidir.

Gazi Magosa türbeleri genel hatları ile sağlam durumda olmakla birlikte hepsinin de bakıma ihtiyacı vardır. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce Kıbrıs'ta bir dönem yapılan restorasyonlar arasında Osmanlı şehitliğindeki türbeler onarılmıştır. Ancak Selimiye Camii yanındaki Şam Müftüsü türbesi ve şehitlikteki mezarı tahrip edilen Kapalı Türbe'de esaslı bir onarıma muhtaçtır. Bu iki türbenin içleri ve dışlarında düzenlenme yapılmalıdır⁴⁴. Türbelerin hepsine de bilgi levhası asılmalıdır.

Osmanlı türbe mimarisinin çeşitli dönemleri ve üslûplarının denendiği Gazi Magosa türbelerinin, Türk mimarisinin güzel örnekleri olarak yerlerini aldıklarını söylemek gerekir.

39 Fuat Şancı, *Hatay İlinde Türk Mimarisi* (Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006), 274.

40 Kılıcı, *Anadolu Türk Mimarisinde...*, 110.

41 Kılıcı, *Anadolu Türk Mimarisinde...*, 111-112.

42 Kılıcı, *Anadolu Türk Mimarisinde...*, 93.

43 Hakkı Acun, "Yozgat ve Yöresi İki Plan Türünde Dört Türbe Örneği", *Bedrettin Cömert'e Armağan* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1980), 409-424.

44 Akmaydalı, "Kıbrıs'taki Türk Devri Eserleri", 343.

Kaynakça

- Acun, Hakkı. "Yozgat ve Yöresi İki Plan Türünde Dört Türbe Örneği". *Bedrettin Cömert'e Armağan*. 409-424. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1980.
- Akmaydalı, Hüdevendigâr. "Kıbrıs'taki Türk Devri Eserleri", *X. Vakıf Haftası Kitabı* içinde. Ankara, 1993.
- Altan, Mustafa Haşim. *Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıflar Tarihi*. Kıbrıs, 1986.
- Arık, M. Oluş. "Erken Devir Anadolu Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri", *Anadolu* 11 (1967): 57-100.
- Arıkan, Zeki. "Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 43: 551-552. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Kaleleri*. İstanbul: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2016.
- Aslanapa, Oktay. *Kıbrıs'da Türk Eserleri*. İstanbul, 1975.
- Azamat, Nihat. "Lâ'lizâde Abdülbâki". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 27: 90-92. Ankara: TDV Yayınları, 2005.
- Bağışkan, Tuncer. *Kıbrıs'ta Osmanlı-Türk Eserleri*. Lefkoşa, 2005.
- "Bladanisyo/Balalan Köyünün Tarihi Geçmiş".
<http://www.yeniduzen.com/bladanisyo-balalan-koyunun-tarihi-gecmisi-horgon-du-zeka-bey-81586h.html>- Erişim tarihi: 13 Temmuz 2014.
- Bedirhan, Muhammed. *Osman Fazlı Atpazarı: Hayatı-Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2006.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük İslâm İlmihali*. İstanbul, 1986.
- Hasol, Doğan. *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*. İstanbul, 1979.
- İşli, H. Necdet. *Yeniçeri Mezar Taşları*. İstanbul, 2006.
- Kılıcı, Ali. *Anadolu Türk Mimarisinde Erken Devir (XIV-XV. Yüzyıl) Baldaken Tarzı Türbeler*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2007.
- "Anadoludaki Baldaken Türbelerin Menşei ve Orta Asya İle İlişkisi". *Sanatta Anadolu Asya İlişkileri - Prof. Dr. Beyhan Karamağaralı'ya Armağan*. 333-345. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2006.
- Kitabelerin Kitabı Fatih*. İstanbul, 2016.
- "Kutup Osman Efendi Türbesi Kitabeleri".
<http://sinanculuk.blogspot.com/2012/06/kutup-osman-efendi-turbesi-kitabeleri.html> Erişim tarihi: 24 Haziran 2012.http://nkl.mebnet.net/?page_id=8
- Louis, Reau. *Dictionnaire Illustré D'Art et D'Archeologie*. Paris, 1930.
- Mehmet, Nuhoğlu. *Koca Mustafa Paşa (Sümbül Sinan) Camii Haziresindeki Mezar Taşları Üzerine Bir Araştırma*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2003.
- Önkal, Hakkı. *Anadolu Selçuklu Türbeleri*. Ankara, 1996.
- Öztürk, Mehmet Cemal. "Başbakanlık Osmanlı Arşivine Göre Kıbrıs Tekkeleri". *Tarihte Kıbrıs (İlkçağlardan 1960'a Kadar)*. İstanbul, 2016.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Tarih Deyimleri Sözlüğü*.
- Şancı, Fuat. *Hatay İlinde Türk Mimarisi*. Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniverstesi, 2006.
- Tanman, Baha. "Atpazarı Tekkesi". *İstanbul Ansiklopedisi*. 1: 420. İstanbul, 1993.
- Taşbaş, Erdal. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet Görevlilerinin Sürgün Edilmesi: 19. Yüzyıl Kıbrıs Örneği". *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi* 2/1 (2012): 193-204.
<https://www.stwing.upenn.edu/~durduran/dr7m7.gif>
- Türkkol, Fatma, "Kıbrıs'ta Hat Sanatı ve Hattatlar". *Akademik Bakış -Celalabat-Kırgızistan-* 52, 2015.
- Yıldız, Sâkıb. "Atpazarı Osman Fazlı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4: 84. Ankara: TDV Yayınları, 1991.
- Yorulmaz, Bülent. *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Osmanlı Dönemine Ait Mezar Taşı Yazıları*. Lefkoşa, 2009.

EK: Görseller

Kutup Osman Tekkesi (doğu cephesi)

Kutup Osman Tekkesi (avlu kısmı/kütüphane)

*Kutup Osman Türbesi
(kuzey ve batı cepheleri, sağ taraf meşid kısmı)*

Kutup Osman Türbesi (meşid girişi)

Kutup Osman Türbesi (mescid, ön mekân)

Kutup Osman Türbesi (iç mekân)

*Kutup Osman Tekkesi
(mescid ve ön mekâna avludan bakış, 1973 / Oğuz Çuhadaroğlu'dan)*

Osmanlı Mezarlığı Kapalı Türbe

Kapalı Türbe (iç)

Osmanlı Mezarlığı Büyük Açık Türbe

Osmanlı Mezarlığı Büyük Açık Türbe

Osmanlı Mezarlığı Küçük Açık Türbe

Osmanlı Mezarlığı Küçük Açık Türbe

Suriçi Şam Müftüsü Ömer Efendi (veya İbrahim Efendi) Türbesi

Suriçi Şam Müftüsü Ömer Efendi Türbesi (detay)

Suriçi Mustafa Zühtü Efendi Türbesi

Mustafa Zühtü Efendi Türbesi (iç)

Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi Mezarı

Yeniçeri Efendisi Mehmed Emin Efendi Mezarı

Girne Baldöken Mezarlığı Türbesi

Yeni İskele Balalan Köyü Türbesi (Yenidüzen gazetesinden)